

de verspreiding van een abuis - I

het abuis

Synopsis:

Het fenomeen van het misverstand in de eenzijdig gelegde dierbare band gepresenteerd als een algemeen menselijk gegeven, dat echter per karaktergroep verschillen van structuur vertoont.

Scheppingen van de cultuur zoals Old Shatterhand en James Bond, Charley the Tramp, Maigret en Max Havelaar als andere vormen van dezelfde tegenstrijdigheid. De alter ego's van de gewone dagdroom à la Walter Mitty en Kees de Jongen en de dromen van broederschap à la Beethoven en andere dominante karakters als een minder aangeklede versie van hetzelfde fenomeen. 'Enige raakpunten met bestaande inzichten in de cultuur, met name met H.A. Gomperts: De Schok der Herkenning.

Eerste pagina's:

De wereld waarin de essays van dit boek een verkenning wagen is zowel grenzeloos als oneindig divers. Het getal van de afzonderlijke landstreken, districten, buurtschappen, uithoeken, achterhoeken en plekken van geïsoleerde bewoning is er zelfs niet nauwkeurig te schatten. Maar het zou geen wereld op zichzelf zijn, geen wereld naast de vele andere werelden die er in het menselijke universum te vinden zijn, als in al die varianten en verschijningsvormen niet tevens een gemeenschappelijk en tegelijk hoofdzakelijk element te vinden was. Dit element, de grootste gemene deler die het onderwerp is van de essays in dit boek, kan aan een ieder die er op bedacht is opvallen als een tegenstrijdigheid in de menselijke betrekkingen, speciaal waar deze van één kant zijn gelegd. Een nadere analyse van de tegenstrijdigheid kan het element doen begrijpen als het resultaat van een misverstand, van een abuis. Een abuis in een veronderstelde persoonlijke herkenning, van dichterbij bezien een abuis in het zicht op een motivering, kortom: een spiegel die bedriegt. Het voorwerp van de betrekking kan een

ander mens zijn maar noodzakelijk is dat geenszins. Dezelfde betrekking met daarin hetzelfde abusief kan zijn aangeknoopt met meerdere mensen tegelijk, met machten van bovenwereldse domicilie, met systemen van de ratio, met gestalten van de literatuur of van het witte doek, zelfs met sommige werken van de beeldende kunst en met wie weet welke andere objecten in de buitenwereld nog meer. Bovendien kan de andere partij van de relatie zich in een binnenwereld bevinden. Dan verschijnt ze als een gestalte op het toneel van de fantasie van wie de betrekking legt. Wat mij betreft spiegelen de gefantaseerde alter ego's die willen verschijnen voor het voetlicht van zulke fantasieën, of zeg maar gewoon: van de dagdromerij, ons een overeenkomstig misverstand voor.

Inderdaad een wereld dus, met de onoverzichtelijkheid van dien. Toch vertoont ze tevens een aanwijsbare samenhang. Een grof getrokken lijn kan er enkele grote contouren trekken. Deze omtrekken storen zich niet aan enige grens van de ruimtelijke of sociale of levensbeschouwelijke geografie. Ze bakenen groepen van karakters af, typen van persoonlijkheid die zich in deze samenhang als groep onderscheiden naar de aard van hun ontvankelijkheid voor het misverstand. De ruimste contouren die er te trekken zijn en die weliswaar vragen om een lijn van de grofste en alle nuances en complicaties wegvagende soort, delen de wereld van het mensdom in slechts twee continenten in. Het ene continent, waar een grote meerderheid zich thuis kan voelen, omvat alle karakters van de minder dominante soort. Het andere continent, dat slechts een minderheid huisvest, omvat alle karakters van de overwegend dominante soort. Het verschil in getal ten spijt zal er nauwelijks een plek op de aardbol zijn te vinden waar men niet beide karakters kan ontmoeten. In elk huisgezin, op iedere werkvloer, in elke schoolklas, in elk team van de sport, aan iedere borreltafel, in ieder echtelijk bed kunnen beide vertegenwoordigd zijn. En dat samengaan niet zelden in een bevredigende harmonie. Maar het onderlinge verschil hoeft daarom niet minder duidelijk te zijn. Wat de twee typen ook los van een patroon van reacties en gedrag onderscheidt, zo blijkt bij nader bekijken, is een deel van de persoonlijke binnenwereld. Het deel bestaat onder andere in een radicaal verschillende ervaring van een uiteindelijk overeenkomstig abusief.

In het hoofdstuk dat hieronder volgt worden in telkens twee

etappes de twee continenten achtereenvolgens aan de lezer voorgesteld, elk met de eigen vorm en de eigen ervaring van enige verschillende vormen van het abus. Voor een iets minder grove indeling blijft in het volgende hoofdstuk een plek gereserveerd, zoals ook voor een hypothese inzake de psychische achtergronden van het misverstand. Het derde en laatste hoofdstuk richt zich op de vraag of en hoe we ons van het misverstand kunnen ontdoen. Niet alle beweringen die in het geheel van het essay worden geuit kunnen naar behoren worden toegelicht – voor een dergelijke uitwerking kon de ruimte slechts worden gevonden in de andere essays van dit boek en in die van een tweetal boeken dat in mijn kast nog op publicatie wacht.

*

In het voorjaar van 1941, toen het Derde Rijk de duizend jaar nog leek te zullen volmaken, kwam in Duitsland een thuisfront in beweging dat los van de gewone fronten van die dagen stond. Het was een brievencampagne, deels ook een campagne vanaf de kansels van katholieke en protestantse kerken. Vanuit het verspreide initiatief van sommigen op gang gebracht maar stilaan toegenomen tot een breed gelid kreeg ze haar beslag. De afzenders van de brieven waren behalve bisschoppen en dominees ook dokters, psychiaters, legerofficieren en nog het meest burgers zonder een dergelijk brevet van deskundigheid. Deze laatsten waren familieleden van geestelijk gehandicapten die waren toevertrouwd aan de zorg van de psychiatrische klinieken van het Rijk. Wat was aan de afzenders – en inderdaad: ook aan die bisschoppen, predikanten, legerofficieren, dokters, psychiaters - als merkwaardig opgevallen in deze zorg? En wat had hen gaandeweg zo verontrust dat het tot actie komen moest? Dat waren de berichten geweest vanuit de klinieken van een plotseling overlijden van nu eens deze en dan weer gene patiënt maar van telkens meer en tenslotte van zeer vele patiënten, uiteindelijk van een veelvoud van het percentage van het patiëntenbestand dat in deze samenhang natuurlijk en aanvaardbaar kon worden geacht. Vandaar die brieven – op zichzelf alleen maar begrijpelijk en terecht. Tot wie echter waren de brieven gericht? Inderdaad: sommige ervan gingen naar de desbetreffende

klinieken en zeker ging er ook een aantal naar de krant. Een deel ervan echter werd gericht tot de Führer persoonlijk of tot een andere nationaal-socialistische leidsman. En dat niet als een protest tegen een beleid van de Führer, juist integendeel. Het ging om een hulp van hogerhand. - *Wist de Führer eigenlijk wel, zo luidde globaal genomen de inhoud van deze brieven, - welke merkwaardige en misschien wel duistere praktijken er omgingen in de psychiatrische klinieken van zijn Rijk? En zou het niet op de weg van de Führer liggen om deze praktijken eens grondig te doen onderzoeken? -*

Want, zo luidde de verwachting achter het alarm, als eerst maar een zo verantwoordelijk en tegelijk zo machtig mens als de Führer van die duistere, om niet te zeggen misdadige praktijken op de hoogte zou zijn gesteld, wel: dan kon het niet lang duren of zijn persoonlijke ingrijpen stelde aan de kennelijke moorddadigheid paal en perk. Inderdaad werd het euthanasieproject stopgezet, althans in Duitsland, hoewel om een andere reden dan die briefschrijvers hadden gedacht.¹

Deze laatsten hadden blijk gegeven van een groot vertrouwen in het civiele en menselijke geweten van de leidsman – een vertrouwen dat in het Duitsland van de Führer niet ongewoon was. Het *'wenn der Führer das wüsste...'* was een gevleugeld woord bij zovelen die ook als Duitser met sommige Duitse praktijken in hun maag konden zitten; zoals het *'der Führer weiss Bescheid !'* zo'n woord was langs de fronten, wanneer de Mannschaft zich er door de vijand wist omringd. Misverstanden, inderdaad, en tragische misverstanden bovendien. Want die euthanasiepraktijken waren uit de koker van Hitler zelf afkomstig, zoals ook de meeste van die andere praktijken; en terwijl de Mannschaft voor de Führer zijn leven veil had keek Hitler in zijn privédomen te Berchtensgaden naar een film van Zarah Leander. Alles typisch (..)

¹ Zie o.a. Dr J. Menger: *Euthanasie in het Derde Rijk*, De Erven Bohn NV, Haarlem 1972, pp 79-156. De aanleiding tot mijn interesse vond ik lang geleden in een aflevering van de serie 'Ein Volk, ein Reich, ein Fuehrer', John Jahr Verlag, Hamburg 1972 of 1973, met daarin vooral aandacht voor die brieven. Het lukte me niet de aflevering te achterhalen.

